

JUSTYNA BIEDA, JOANNA MACHUT-KOWALCZYK
(Łódź)

Doradca i opiekun przydany w świetle Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego – podobieństwa i różnice

Advisor and Awarded Guardian in the light of the Civil Code of the
Kingdom of Poland – similarities and differences

Der Berater und der bestellte Vormund im Zivilgesetzbuch des Königreichs Polen – Ähnlichkeiten und Unterschiede

1. Wstęp. 2. Powołanie, 2.1. Powoływanie opiekuna przydanego. 2.2. Powoływanie doradcy. 3. Zakres obowiązków. 3.1. Zakres obowiązków opiekuna przydanego. 3.2. Zakres obowiązków doradcy. 4. Podsumowanie.

1. Introduction. 2. Appointment, 2.1. Appointment of the Awarded Guardian. 2.2. Appointment of the Advisor. 3. Scope of duties. 3.1. Scope of duties of the Awarded Guardian. 3.2. Scope of duties of the Advisor. 4. Summary.

1. Einführung. 2. Die Ernennung; 2.1. Ernennung eines bestellten Vormunds; 2.2. Ernennung eines Beraters. 3. Die Pflichten; 3.1. Umfang der Pflichten eines bestellten Vormunds; 3.2. Umfang der Pflichten eines Beraters. 4. Zusammenfassung.

1

Celem studium jest przedstawienie dwóch przewidzianych przez Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego (dalej KCKP), a dotąd nieznanych instytucji: opiekuna przydanego i doradcy. Obie te funkcje miały na celu ochronę interesów majątkowych i osobistych małoletniego w przypadku śmierci jednego lub obojga rodziców.

Opiekun przydany, zgodnie z art. 389 KCKP powoływany był, by kontrolować podejmowane przez opiekuna głównego czynności i zastępować go w razie sprzeczności interesów tego ostatniego z interesami pupila¹.

Natomiast doradca, o którym mowa w art. 350 KCKP miał za zadanie udzielać pomocy matce-wdowie, przy której pozostawała opieka główna, w wykonywaniu jej obowiązków.

¹ A. Okolski, *Zasady prawa cywilnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, Warszawa 1885, s. 177–178.

Obie wskazane instytucje miały na celu ochronę, choć różną drogą, interesów pupila. Jednakże w praktyce często nie odróżniano kompetencji i zadań opiekuna przydanego od tych związanych ze stanowiskiem doradcy. Świadczyć o tym może treść dokumentów Sądu Pokoju Powiatu Łęczyckiego (od 1809–1856 r.), Sądu Pokoju w Łodzi (od 1844–1876 r.) oraz akt notariuszy zgierskich w latach 1826–1875 zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Łodzi.

Problem z precyzyjnym rozróżnieniem zakresu praw i obowiązków opiekuna przydanego i doradcy przejawiał się już w stosowanej w praktyce przemienności terminologii używanej w odniesieniu do obu tych instytucji.

Choć dla określenia opiekuna przydanego najczęściej posługiwano się wyrażeniem kodeksowym², to w praktyce natrafiamy i na inne terminy: podopiecznik³ lub współopiecznik⁴.

Inaczej wyglądała kwestia w przypadku doradcy. Określenia ustawowego z art. 350 KCKP w ogóle nie stosowano. Posługiwano się natomiast terminologią tożsamą z terminologią dla opiekuna przydanego. I ten właśnie termin możemy spotkać najczęściej⁵. Ponadto w materiale źródłowym występują wskazane już wyżej wyrazy jednoznacznie odnoszące się do doradcy: podopiecznik⁶ czy współopiecznik⁷.

2

2.1. Opiekuna przydanego zgodnie z art. 389 KCKP⁸ mianowała rada rodzinna⁹. Urząd opiekuna przydanego zawsze miał charakter nadany. Kurator

² Nr zespołu 120, SPPL, *Akta nieletnich po s. P. Annie Secundo voto Jaraczewskiej pozostałych dwojga Dzieci*, sygn. 14, k. 18; APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Opiekuńcze nieletnich po niegdy Janie Żurawskim z Dąbia*, sygn. 17, k. 4; APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Sądu Pokoju Powiatu Łęczyckiego dotyczące się Opieki po Izidorze Sluckim*, sygn. 34, k. 4; APŁ, APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Sądu Pokoju Powiatu Łęczyckiego dotyczące się Opieki Nieletnich po Star Gredli Dembińskiej pozostałych Dzieci*, sygn. 37, k. 3.

³ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Opiekuńcze (...) nieletnich Dussów*, sygn. 6, k. 19; APŁ, Nr zespołu 120, SPPL, *Akta Opiekuńcze nieletnich Willów po s. P. Gottfrydzie Will z Dąbia*, sygn. 15, k. 4.

⁴ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Opiekuńcze Nad pozostałymi Małoletnimi po niegdy Sp. Faustynie Stokowskim*, sygn. 3, s. 20; APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta opiekuńcze Nieletnich po niegdy ś. P. Benjaminie Gottlieb Heringu*, sygn. 4, s. 11.

⁵ Np.: APŁ, akta notariusza Wojciecha Hańczkiewicza, sygn. 479.

⁶ Np.: APŁ, akta notariusza Józefa Stokowskiego, sygn. 4349.

⁷ Np.: APŁ, akta notariusza Jana Cichockiego, sygn. 1893.

⁸ Art. 389 KCKP stanowił: „W każdej opiece mianowanym będzie przez Radę Rodziną opiekun przydany. Obowiązkiem jego będzie działać dla dobra małoletniego w każdym razie, gdy interes małoletniego znajduje się w sprzeczności z interesem opiekuna”.

⁹ Zgromadzona rada rodzinna co do zasady wybierała opiekuna przydanego, zaraz po obraniu opiekuna głównego. Np.: APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Opiekuńcze (...) nieletnich Dussów*,

z powodu ciąży, po narodzinach dziecka stawał się z mocy prawa opiekunem przydanym. Jednak rada familijna, wybierając kuratora, powinna to uwzględnić¹⁰. Obowiązek jej zwołania art. 391 KCKP¹¹ nakładał na osoby, które z mocy prawa stawały się opiekunem głównym małoletniego (mógł to być pozostały przy życiu rodzic, osoba mianowana przez ojca lub matkę w przepisanej formie na funkcję opiekuna głównego lub inni wskazani przepisami prawa krewni)¹². Gdyby opiekun nie dopełniając formalności, wmieszał się w sprawowanie opieki, wówczas mogło dojść do zwołania rady familijnej z urzędu. Jeżeli opiekun działał podstępnie, rada familijna mogła mu opiekę odebrać¹³. Akta opiekuńcze potwierdzają wywiązywanie się z pozostałego przy życiu rodzica z tego obowiązku. W protokole rady familijnej odbytej 8/20 maja 1863 r. zanotowano: „Zebranej w powyższym składzie pod prezydencją Sędziego Pokoju Skrzyńskiego radzie familijnej; Ojciec nieletniego przedstawił akt zejścia żony swej, a matki nieletniego, z którego jest dowód, że ta umarła w m. Łodzi dnia 5 Maja r.b. i wniósł żądanie aby z tej przyczyny nad jego dzieckiem ustanowioną była opieka prawna – czyli mianowany został przydany opiekun, gdyż opiekę główną, jako ojciec, przy sobie zatrzymuje”¹⁴.

sygn. 6, k. 19; APŁ, nr zespołu 120, SPPL, Akta Opiekuńcze dotyczące się Niewiarowskiej, sygn. 23, k. 5; APŁ, nr zespołu 120, SPPL, Akta Sądu Pokoju Okręgu Łęczyckiego dotyczące się Opieki nad Nieletnimi dziećmi po Teodorze Ostrowskim pozostałymi, sygn. 38, k. 4; APŁ, nr zespołu 120, SPPL, Akta Opiekuńcze nad nieletnią Krystyną Wizer po s. P. Małżonkach Krzysztofie i Maryannie z Rysków Wizer, sygn. 21, APŁ, k. 21–22.

¹⁰ Prawo cywilne familijne, Pokrewieństwo i powinowactwo: uznanie, uprawnienie i wywód rodu; przysposobienie; opieka; ubezwłasnowolnienie, na podstawie wykładów uniwersyteckich prof. K. Lutostańskiego, Warszawa 1932, s. 202.

¹¹ Art. 391 KCKP stanowił: „Skoro sprawowanie opieki przypadnie na osobę z rzędu wyliczonych w oddziałach 1. 2. 3. Niniejszego działu, opiekun takowy przed zaczęciem urzędowania swego powinien w celu mianowania opiekuna przydanego, wyjednać zwołanie Rady familijnej, stosownie do przepisów oddziału 4. Złożyć się mający. Gdyby się przed dopełnieniem tej formalności mieszał w sprawowanie opieki, Rada familijna, bądź na żądanie krewnych lub powinowatych, wierzycieli, lub innych stron interesowanych, bądź z urzędu przez Sąd, Prezydenta, Burmistrza, lub Wójta, zwołana, będzie mogła, jeżeli z strony opiekuna zachodzi podstęp, odjąć mu opiekę, zachowując wynagrodzenie małoletniemu należące”.

¹² Tak np. w 1859 r. po śmierci matki (żony) ojciec podczas posiedzenia rady familijnej oświadczył: „należy więc ustanowić przydanego opiekuna, gdyż opiekę główną, jako Ojciec przy sobie zatrzymuję”. APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł., *Akta opieki nad nieletnimi po Juliannie Mitzner pozostałymi dziećmi*, sygn. 11, k. 1. Oświadczenia zbliżonej treści pojawiały się bardzo często. Inne przykłady: APŁ, nr zespołu 440, SP w Ł., *Akta opieki nad nieletnim Teodorem Waeschake vel Praczyńskim*, sygn. 16, k. 1; APŁ, nr zespołu 440, SP w Ł., *Akta opieki nieletnich Fidlerów*, sygn. 32, k. 1.

¹³ Art. 391 KCKP.

¹⁴ APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł., *Akta opieki nad nieletnim Teodorem Waeschake vel Praczyńskim*, sygn. 16, k. 1. Podobnie: APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł., *Akta opieki nieletnich po Lejzorze Zejbert*, sygn. 22, k. 2.

Opiekuna przydanego wybierano zgodnie z art. 392 KCKP¹⁵, po ustanowieniu opieki głównej. Art. 392 KCKP¹⁶ przewidywał również, że w przypadku śmierci opiekuna lub złożenia z opieki¹⁷ musiał na jego miejsce zostać powołany nowy¹⁸. Wybór weryfikowano również w przypadku zmiany opieki głównej¹⁹. Na przykład rada rodzinna nieletnich Grubertów 16/28 VIII 1866 r. postanowiła: „Uznając słusznym i prawem żądanie Władysława Wilczyńskiego przydanego opiekuna nieletnich Grubertów jednoznacznie w miejsce zmarłej matki ich Florentyny Grubertowej, na głównego dla nich opiekuna wybiera z pomiędzy siebie Juliusza Knoll-, zaś Władysława Wilczyńskiego nadal przy obowiązkach przydanego opiekuna utrzymuje...”²⁰.

Art. 394 KCKP stanowił, że opiekun przydany wybierany był z tej linii krewnych, do której nie należał opiekun główny. Reguła ta nie miała zastosowania jedynie do braci²¹. W praktyce pojawiały się jednak odstępstwa od tej zasady. W 1810 r. obradująca rada rodzinna na opiekunów głównych wybrała dziadka ze strony ojczystej oraz jednego ze stryjów pupila, a na opiekuna przydanego drugiego stryja²². Opiekunowi głównemu nie wolno było wpływać na wybór opiekuna przydanego²³.

¹⁵ „W innych opiekach mianowanie opiekuna przydanego nastąpi bezpośrednio po mianowaniu opiekuna”.

¹⁶ „Gdy miejsce opiekuna przydanego, z powodu jego śmierci lub innym sposobem zawakuje, opiekun główny będzie obowiązany, bez zwłoki postarać się o zwołanie Rady rodzinnej w celu mianowania nowego opiekuna przydanego”.

¹⁷ Najczęściej opiekun przydany sam wnosił o uwolnienie go od powierzonych obowiązków. Na przykład w protokole z posiedzenia rady rodzinnej z 15/27 maja 1868 r. odnotowano: „przydany opiekun nieletniego przedstawił radzie rodzinnej, że nie może dłużej sprawować obowiązków przydanego opiekuna, gdyż na dłuższy czas zamierza wyjechać za granicę dla poratowania swego zdrowia, uprasza przeto, aby w miejsce jego rada rodzinna kogo innego wybrała na przydanego opiekuna” (APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł., *Akta Sądu Pokoju w Łodzi dotyczące Opieki nad nieletnimi Ludwikiem i Heleną Lebelt*, sygn. 20, k. 48–49).

¹⁸ APŁ, nr zespołu 120, SPPŁ, *Akta Opiekuńcze Nieletnich Wężyków Sp. J. W Adama Wężyka Sukcesorów*, sygn. 9, k. 20; APŁ, nr zespołu 120, SPPŁ, *Akta Sądu Pokoju Powiatu Łęczyckiego dotyczące się Opieki po niegdy Maryen z Goczulów Zychlińskiej w Kłodawie*, sygn. 30, k. 80–81.

¹⁹ W 1838 r. na posiedzeniu rady rodzinnej nieletnich Śluckich po uwolnieniu matki od opieki głównej, wybrano na jej miejsce innego krewnego, po czym stwierdzono: „Dla zmiany więc zaszły w Głównej Opiece na mocy art. 395 w Głównej Opiece na mocy art. 395. Księgi I (...) nowy wybór przydanego Opiekona postanowić należy”. APŁ, nr zespołu 120, SPPŁ, *Akta Sądu Pokoju Powiatu Łęczyckiego dotyczące się Opieki po Izidorze Śluckim*, sygn. 34, k. 20–21.

²⁰ APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł., *Akta Opieki nieletnich po Danielu Grubert*, sygn. 26, k. 8.

²¹ Art. 423. KN., art. 392. KCKP.

²² Opiekunami głównymi zostali: dziadek Franciszek Zabokrzycki i Teodor Zabokrzycki (stryj), a podopiecznym Woyciech Zabokrzycki (stryj) (APŁ, nr zespołu 120, SPPŁ, *Akta opiekuńcze nieletniej Julianny Zabokrzyckiej*, sygn. 7, k. 2–3).

²³ Art. 394 KCKP: „W żadnym przypadku opiekun kreskować nie może na opiekuna przydanego”.

Mimo że jedynym uprawnionym organem do mianowania opiekuna przydanego była rada rodzinna²⁴, w praktyce zdarzało się, iż opiekun ten powoływany był w testamencie publicznym. W materiale źródłowym występują nierzadkie przypadki, gdy jedyny pozostały przy życiu rodzic, w myśl art. 364 KCKP powoływał w testamencie na wypadek swej śmierci opiekuna głównego i dodatkowo w tym samym akcie ustanawiał opiekuna przydanego. Jako przykład takiego rozporządzenia można wskazać akt z 20 września 1831 r., w którym Bartłomiej Dobierzawski pozostający w drugim związku małżeńskim, lecz posiadający dwójkę nieletnich dzieci z pierwszego małżeństwa powołał dwóch opiekunów: „Nad Dziećmi memi nieletnimi ustanawiam zaraz Opiekę Główną w osobie pana Alexandra Sowinskiego Brata Stryjecznego pupili i jako Opiekuna Przydanego Kazimierza Dymowskiego obydwóch tu w Zgierzu zamieszkałych obliwię onych aby tegoż obowiązku bezpłatnie dopełnili”²⁵.

Podobnie w aktach opiekuńczych nieletniej Bronisławy Kajzer znajduje się wypis z testamentu jej ojca, w którym poza ustanowieniem opiekuna głównego dla córki, zamieszczona została dodatkowo prośba testatora: „podopiecznym zaś Wielmożnego Xiędza Tomasza Gilewskiego proboszcza, jako moich z serca przyjaciół, których o przyjęcie powyższego ciężaru proszę”²⁶. W protokole określano go „przydanym, testamentowym podopiecznym”. Rada rodzinna ograniczyła się jedynie do stwierdzenia: „Opiekę nad nieletnią Bronisławą Kayzer w osobach Antoniego Krąkowskiego iako głównego i Xiędza Tomasza Gilewskiego iako przydanego Opiekuna, za prawą iako testamentową uważając”²⁷. W innych aktach dotyczących opieki nieletnich Wagnerów znajduje się wypis z urzędowego testamentu ich ojca, mocą którego ustanowił swoją żonę opiekunką główną, a swojego przyjaciela opiekunem przydanym. Testator oświadczył: „Opiekunem przydanym wybieram Józefa Wolskiego mego przyjaciela, którego proszę, aby o mych dzieciach pamiętał i łącznie z moją żoną zajął się ich edukacją”²⁸. Rada rodzinna nie zakwestionowała tego wyboru, powołując się na decyzję ojca jako podstawę powołania danej osoby na opiekuna przydanego²⁹.

go. Opiekun przydany wybrany będzie z tej linii do której opiekun nie należy, wyjąwszy gdy są bracia rodzeńci”.

²⁴ Opieka przydana nie mogła być opieką testamentową (J. Walewski, *Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, objaśniony motywami do prawa i jutyprudencją*, Warszawa 1872, s. 146–156).

²⁵ APŁ, akta Franciszka Boguńskiego, sygn. 97+.

²⁶ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Sądu Pokoju Okręgu Łęczyckiego dotyczące Opieki nieletniej Kajzer po Karólu Ludwiku dwóch Imion Kajzer pozostałej córki*, sygn. 42, k. 7.

²⁷ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Sądu Pokoju Okręgu Łęczyckiego dotyczące Opieki nieletniej Kajzer po Karólu Ludwiku dwóch Imion Kajzer pozostałej córki*, sygn. 42, k. 3.

²⁸ APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł., *Akta opieki nieletnich Wagner*, sygn. 58, SP w Ł., APŁ, k. 17.

²⁹ W komparacji protokołów z posiedzenia rady rodzinnej często przy nazwisku opiekuna przydanego pojawiała się wzmianka, że został powołany w testamencie przez ojca nieletnich. *Akta*

2.2. Powołanie doradcy mogło nastąpić w myśl art. 350 KCKP przez akt urzędowy lub testament³⁰.

Prawo mianowania doradcy przysługiwało jedynie ojcu, co przesądzało o tym, że kobieta-testatorka nie mogła ograniczyć swego męża w sprawowaniu opieki³¹.

Ustanawianie dla matki-opiekunki doradcy było powszechną czynnością dokonywaną w aktach spisywanych przez notariuszy zgierskich w XIX wieku. Z analizy materiału źródłowego wynika, iż w 50 przypadkach na ogólną liczbę 319 uwzględnionych osoby sporządzające akt ostatniej woli posiadały nieletnie dzieci³², z czego w 38 przypadkach opieka z mocy prawa pozostawała przy żonie testatora³³, natomiast z 3 aktów notarialnych wynika, iż prawnym opiekunem zostawał mąż³⁴. Tam, gdzie opieka z mocy prawa przysługiwała żonie, tylko w 4 testamentach nie wskazano dla matki opiekuna przydanego³⁵. Tak np. w akcie z 18 marca 1831 r. Mikołaj Adamski ustanowił dla swojego nienarodzonego dziecka zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem opiekę w osobie matki tj. jego żony, jednakże akt ten nie zawiera żadnej dyspozycji co do powołania opiekuna przydanego: „W każdym razie dziecka mego – ustanawiam główną opiekunką żonę – która od sprawowania opieki uchylić nie ma i mieć nie może prawa”³⁶.

Opieki nieletnich po Dominiku Geissler pozostałych, sygn. 15, SP w Ł, APŁ, k. 1–2. Podobnie: *Akta opieki nieletnich po Wilhelmie Schwalm*, sygn. 13, SP w Ł, APŁ, k. 1–14.

³⁰ Art. 351 KCKP: „Takowe doradcy lub doradców mianowanie nie będzie mogło nastąpić, jak tylko: 1) Przez akt ostatniej woli, albo 2) Przez akt przed którymkolwiek Sądem lub Urzędem w przytomności dwóch świadków zeznany”.

³¹ Art. 350 KCKP: „Może jednak ojciec pozostałej przy życiu matce i opiekunce wyznaczyć jednego lub więcej doradców, którego lub których matka w czynnościach opieki radzić się powinna. Jeżeli ojciec wyszczególnia czyny, do których doradcę lub doradców przeznaczą, opiekunka będzie mocna, inne przedsiębrać, nie zasięgając ich zdania”.

³² APŁ, akta notariusza Wojciecha Hałaczekwicz, sygn. 479, akta notariusza Józefa Stokowskiego – 10, akta notariusza Jana Cichockiego – 12, akta notariusza Romana Jarońskiego – 11, akta notariusza Franciszka Boguńskiego – 9, akta notariusza Marcelego Jaworskiego – 3, akta notariusza Pawła Gąsowskiego – 1.

³³ APŁ, akta notariusza Wojciecha Hałaczekwicz, sygn. 479, akta notariusza Józefa Stokowskiego, sygn. 4349, 7734, 8294, 7450, 4188, 4957, 6367, akta notariusza Jana Cichockiego, sygn. 1893, 635, 420, 438, 436, 528, 2983, 1386, 859, 697, 660, akta notariusza Romana Jarońskiego, sygn. 1597 (co do dzieci z drugiego małżeństwa), 3265, 2537, 2759, 1428, 3676, 2760, 2449, 150, akta notariusza Franciszka Boguńskiego, sygn. 40, 11 (co do dzieci z drugiego małżeństwa), 19 (co do dzieci z drugiego małżeństwa), 110, 136, 281, 57, akta notariusza Marcelego Jaworskiego, sygn. 158, 21, 329.

³⁴ APŁ, akta notariusza Józefa Stokowskiego, sygn. 4382 (co do dzieci z drugiego małżeństwa), 8052, akta notariusza Romana Jarońskiego, sygn. 2048.

³⁵ APŁ, akta notariusza Józefa Stokowskiego, sygn. 7450, akta notariusza Romana Jarońskiego, sygn. 2537, akta notariusza Franciszka Boguńskiego, sygn. 40, 11.

³⁶ APŁ, akta notariusza Franciszka Boguńskiego, sygn. 40.

Przykładem dokumentu, w którym opieka pozostawała przy żonie testatora i jednocześnie powołano doradcę, jest akt z 5/17 maja 1837 r., w którym Krystyan Hoeth mający ośmioro dzieci, z czego trójka była nieletnich, złożył oświadczenie, iż opieka ma pozostać przy matce dzieci, ale ustanowił dla żony doradcę: „Krzysztof Syn i August oraz Karolina są małoletnie przeto główna opieka w osobie ich Matki naznaczam a za przydanego opiekuna ustanawiam dla nich Samuela Cynk z tutejszey Kolonii Gospodarza”³⁷. Zaznaczmy jednakże, iż z uwagi na wspomniane kwestie terminologiczne nie jesteśmy w gruncie rzeczy w stanie rozstrzygać, czy zamiarem testatora było ustanowienie doradcy, czy opiekuna przydanego.

3

3.1. Głównym obowiązkiem opiekuna przydanego było działanie w interesie pupila, gdy pozostawał on w sprzeczności z interesem opiekuna głównego³⁸. W jednym z protokołów z posiedzenia rady familijnej zapisano: „Gdy zaś art. 420 tegoż Kodexu w każdej Opiece i Opiekuna przydanego mieć chcę któryby Ineressa małoletnich wtenczas dopilnował, gdyby takowe z Interesami Opiekona w Sprzeczności były, więc Zgromadzona Rada Familiyna, stosownie do tego Prawa obierze za opiekuna przydanego Kacpra Podgórskiego Obrońcę przy Sądzie Swym w Łęczycy Urzędowanie Swe pełniącego, dając mu zupełną moc i władzę do windykowania i podnoszenia wszelkich funduszów, na małoletnich Jadwigę i Maryannę Wilkomskich spadać mogących”³⁹.

Ponadto opiekun przydany miał kontrolować działalność opiekuna głównego⁴⁰, być obecnym przy sprzedaży ruchomości należących do małoletnich, jak również przy spisywaniu inwentarza majątku pupila⁴¹. Jego obecność zapi-

³⁷ APŁ, akta notariusza Józefa Stokowskiego, sygn. 4349.

³⁸ A. Okolski, *Zasady prawa cywilnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, Warszawa 1885, s. 177.

³⁹ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, Akta Opiekuńcze Nieletnich Wilkońskich, sygn. 19, k. 6.

⁴⁰ Art. 390 KCKP: „Opiekun przydany winien nadto donosić Radzie familijney o wszelkich tych działaniach opiekuna, z którychby szkodliwe dla małoletniego skutki dostrzec, lub przewidzieć się dały”.

⁴¹ J. Walewski, *Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, objaśniony motywami do prawa i jutysprudencyą*, Warszawa 1872, s. 170–172; *Prawo cywilne obowiązujące na obszarze Kongresowego Królestwa Polskiego z dodatkiem ustaw uzupełniających i orzecznictwa sądów kasacyjnych*, Warszawa 1919, s. 89. O przestrzeganiu tego wymogu w praktyce świadczą załączone do akt opiekuńczych wypisy wierzitelne ze spisów inwentarzy majątków (np.: APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł, Akta opieki nieletnich Freutzel, sygn. 57, k. 8–15; APŁ, nr zespołu: 440, SP w Ł, Akta opieki nieletnich Wagner, sygn. 58, k. 6–16; APŁ, Nr zespołu 120, SPPL, Akta Sądu Pokoju Powiatu Łęczyckiego tyżące się Opieki Nieletnich po niegdy Ignacem Duninie, sygn. 28, k. 18; APŁ, nr

sywano w komparycji aktu notarialnego. Na przykład w wypisie urzędowym spisu inwentarza majątku z dnia 25 III/ 6 IV 1870 r. sporządzonego przez Władysława Herzberga Rejenta Kancelarii w Łodzi znaczone obecność opieki i zanotowano: „łącznie z Szają Rozenblat przydanym Opiekunem żądali sporządzenia spisu pozostałości...”⁴².

W myśl art. 452 KCKP do obowiązków opiekuna przydanego należała także kontrola przedstawianych mu przez opiekuna głównego rachunków z zarządu majątkiem małoletniego. Jeżeli dostrzegł on jakiegokolwiek uchybienia świadczące o złym zarządzie, powinien zgodnie z art. 453 KCKP przedstawić rachunek wraz z dowodami radzie familijnej. Rady familijne często zobowiązywały, bądź nawet ponaglały opiekuna przydanego do odebrania rachunków z zarządu od opiekuna głównego⁴³. Na łamach „Gazety Sądowej” warszawskiej w opublikowanej tam pracy poświęconej opiece, autor przedstawiał opiekuna przydanego jako stałego stróża interesów małoletniego, delegata rady familijnej, który miał wglądać w czynności opiekuna głównego w jej imieniu⁴⁴.

Istotnym wynikającym z art. 424 KCKP obowiązkiem opiekuna przydanego było zwołanie rady familijnej, w wypadku gdy zabrakło opiekuna głównego. Zazwyczaj w takiej sytuacji opiekun przydany składał wniosek do Sądu Pokoju, wskazując zaistniałe okoliczności i potrzebę zwołania rady familijnej⁴⁵.

Zgodnie z art. 463 KCKP opiekun przydany ponosił odpowiedzialność za szkodę majątkową poniesioną przez pupila. Przede wszystkim była to tzw. odpowiedzialność główna w przypadku niedopełnienia powierzonych mu ustawowo obowiązków. Ponadto mógł on ponosić tzw. odpowiedzialność posiłkową, na wypadek gdyby opiekun główny nie był w stanie pokryć wyrządzonych pupilowi szkód⁴⁶. Dlatego też opiekunowie przydani byli zainteresowani, aby opiekun główny miał środki na pokrycie ewentualnych szkód. W 1846 r. pod-

zespołu: 440, SP w Ł., Akta opieki nieletnich po Jakóbie Riedel, sygn. 17, k. 1), „jak również adnotacje w protokołach rad familijnych i innych dokumentach” (APŁ, Nr zespołu 120, SPPL, Akta Sądu Pokoju Powiatu Łęczyckiego dotyczące się Opieki Nieletnich po niegdy Ignacem Duninie, sygn. 28, k. 18; nr zespołu 120, SPPL, Akta opieki nieletnich po Jakóbie Riedel, sygn. 17, k. 1).

⁴² *Akta Opieki nieletniego Rozenblat*, sygn. 45, SP w Ł., APŁ, k. 5–8. Pod sporządzonym spisem zamieszczono przysięgę matki i zaznaczono obecność przy jej wykonywaniu opiekuna przydanego. Dodatkowo stwierdzono: „Po wykonaniu w ten sposób przysięgi, działający Rejent całą pozostałość Aktem tym zinwentaryzowaną za zgodą przydanego Opiekuna pod zarząd i administracją Maryi Rozenblat, oddał, która zarząd ten pod odpowiedzialnością prawną przyjęła”.

⁴³ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Opiekuńcze (...) nieletnich Dussów*, sygn. 6, k. 141–142; Akta Opieki nieletnich po Józefie Schultz, sygn. 35, SP w Ł., APŁ, k. 12.

⁴⁴ K. D., *Opieka*, cz. III, „Gazeta Sądowa Warszawska”, R. 1879, nr 1, z 23 grudnia (4 stycznia) 1878/9, s. 2–4.

⁴⁵ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Opiekuńcze (...) nieletnich Dussów*, sygn. 6, APŁ, k. 93.

⁴⁶ Art. 463 KCKP, *Prawo cywilne obowiązujące na obszarze Kongresowego Królestwa Polskiego z dodatkiem ustaw uzupełniających i orzecznictwa sądów kasacyjnych*, Warszawa 1919, s. 97.

opiekun pisał we wniosku o zwołanie rady rodzinnej: „pomieniony główny opiekun żadnego nie posiada odpowiedniego majątku z którego by mógł być odpowiedzialnym za to co wybrał, li tylko na własną swoją potrzebę obrócił”⁴⁷. Opiekun przydany często informował o zdarzeniach mogących mieć wpływ na ewentualną szkodę dla nieletnich. Tego rodzaju zdarzeniem niewątpliwie było ponowne zamążpójście matki, głównej opiekunki. Na posiedzeniu rady rodzinnej nieletnich Irgang opiekun przydany wskazywał, iż: „matka nieletnich jeszcze przed urządzeniem Opieki tu w Sądzie nastąpił, pod dniem 17. Stycznia 1847 r. weszła w powtórne śluby Małżeńskie”⁴⁸.

W praktyce zakres obowiązków i uprawnień powierzanych opiekunowi przydanemu przez radę rodzinną kształtował się nie zawsze zgodnie z literą prawa. Zdarzały się na przykład wypadki, gdy rada rodzinna upoważniała opiekuna do zarządu majątkiem pupila czy też reprezentowania interesów pupila w procesach sądowych⁴⁹.

3.2. Zgodnie z art. 350 KN obowiązkiem doradcy było udzielanie matce-opiekunce rad w sprawach związanych ze sprawowaniem opieki nad małoletnim. Ojciec mógł jednakże szczegółowo określić zakres spraw, co do których matka musiała zwracać się do doradcy po radę. Jednak w praktyce rzadko zdarzało się, aby w ogóle określano zakres kompetencji doradcy, ograniczając się jedynie do wymienienia imienia i nazwiska osoby, którą powoływano.

W testamencie z 1/13 maja 1853 r. Fryderyk Kwetz nakazał opiekunowi przydanemu, aby czuwał nad sprawowanym przez żonę zarządem majątku zapisanego dzieciom i udzielał jej pomocy: „Żona moja za radą i przyzwoleniem obranego przeze mnie przydanego opiekuna poniżej wyrażonego władać będzie wszystkimi nieruchomościami (...) przydanym opiekunem stanowią Gotliba Taubner mego przyjaciela, na którego liczę, że we wszystkim dopomagać będzie szczerze mojej Żonie”⁵⁰.

W innym rozporządzeniu ostatniej woli z 12/24 marca 1866 r. Karol Freitag nakazał opiekunowi przydanemu, aby nie pozwolił uczynić żadnej krzywdy

⁴⁷ APŁ, nr zespołu 120, SPPL, *Akta Sądu Pokoju Okręgu Łęczyckiego dotyczące się Uregulowania Opieki po niegdy Abrahamie Glücksman nad pozostałymi małoletnimi dziećmi*, sygn. 39, k. 76–77.

⁴⁸ *Akta Sądu Pokoju Okręgu Zgierskiego Tyczące się Opieki nieletnich Anny Luizy, Jana Bogumiła, Wilhelma Gotfrieda i Karóla Augusta – po niegdy Krzysztofie Irgang w Kolony Adamów Gminie Błoto zmarłym pozostałych*, sygn. 3, SP w Ł, APŁ, k. 15.

⁴⁹ „Na koniec upoważnia jeszcze Rada rodziny Podoiekuna J Pana Jakuba Lange, ażeby ten Małoletnich we wszystkim zastępował takowych bronił, w sądach (...) stawał wyroki przyjmował od uciążliwych appellował”, *Akta Opiekuńcze nieletnich Willów po s. P Gottfrydzie Will z Dąbia*, sygn. 15, SPPL, APŁ, k. 4.

⁵⁰ APŁ, akta notariusza Romana Jarońskiego, sygn. 2449.

jego dzieciom: „na podopiecznika Ferdynanda Schuttz z linii matki, którego obowiązuję – ażeby krzywdy Dziecku mojemu w niczem nieuchybili i żadney niedopuszczili krzywdy”⁵¹. W tym wypadku trudno mówić o precyzyjnym wskazaniu zakresu uprawnień opiekuna przydanego, a raczej o ogólnym zobowiązaniu do sprawowania pieczy nad osobą i majątkiem pupila.

Najbardziej jednakże interesująca sytuacja wystąpiła w testamencie z 11/23 maja 1869 r., w którym Abraham Joachimowicz mianował dla swej żony, przy której pozostawała opieka nad nieletnim synem, opiekuna przydanego, który jednocześnie został powołany na funkcję wykonawcy testamentu i upoważniony do odebrania należnych testatorowi wierzytelności oraz wypłaty sched zapisobiorcom: „dla mojego syna Bieniamina Alter czyli Jumana dawniej nazywającego się, któremu jako nieletniemu przeznaczam Główną Opiekunką Żonę moją a jego matkę Kneindlę z Grodbergów, a na przydanego opiekuna Lipę Berhinera, dozwalając teje opiece i upoważniając ją w razie jeżeliby ta przeznaczona memu synowi nieruchomości z powodu niemożności zatrzymania jej w dobrym stanie przedaną być musiała, iżby też opieka bez formalności prawem przewidzianych sprzedała, a otrzymany z tego szacunek na procent ulokowała – co zaś tyczy należnych mi wyż wyrażonych długów, chcę aby takowe wyż wymienione przydany opiekun Lipa Berhiner do rąk swych odebrał i z odebranych rubli sto na rzecz syna mego Beniamina Alter na procent ulokował – resztę zaś odebranych podzielił na dwie części – jedną połowę wypłacił córce mojej Peoli zamężnej Morihajowicz, jako jej schedę – drugą połowę żonie mojej”⁵². Treść testamentu nie pozwala na ustalenie więzów łączących testatora z opiekunem przydanym, jednakże zakres spraw, jakie zostały mu powierzone, wskazuje, iż musiał on być dla zapisodawcy osobą bardzo bliską, do której miał pełne zaufanie.

4.

Warto zastanowić się nad przyczynami, dla których rozgraniczenie funkcji opiekuna przydanego i doradcy sprawiało w praktyce trudności. Czy da się wskazać przyczynę, dla której opiekunów przydanych powoływano wbrew literze prawa w testamentach publicznych, albo też dlaczego doradcom powierzano zadania daleko wykraczające poza funkcje doradcze?

Czy taki stan rzeczy może wynikać z winy ustawodawcy? Czy można mu zarzucić, iż nie dość precyzyjnie określił pozycję prawną obu podmiotów? Wydaje się, że nie. Owszem, obie instytucje zostały wprowadzone do Kodeksu Cy-

⁵¹ APŁ, akta notariusza Wojciecha Hańczkiewicza, sygn. 126.

⁵² APŁ, akta notariusza Pawła Gąsowskiego, sygn. 37.

wilnego Królestwa Polskiego, a właściwie przejęte z Kodeksu Napoleona w celu zabezpieczenia interesów małoletniego. Jednakże przepisy jednoznacznie stanowią, kto ma prawo powołać dany podmiot i dla kogo czy też jaki jest zakres kompetencji poszczególnych osób. Z ustawy wprost wynika, że opiekun przydany pełnił funkcje kontrolne, a doradca miał jedynie prawo radzenia matce, przy której zostawała opieka główna.

Najprostszą, ale i chyba najbardziej prawdopodobną przyczyną takiego stanu rzeczy była słaba znajomość przepisów prawa przez osoby sporządzające akty ostatniej woli. W interesującym nas okresie znaczna część społeczeństwa nie posiadała umiejętności czytania i pisania, a więc trudno było wymagać szczegółowej wiedzy z zakresu prawa cywilnego. Ponadto niewątpliwie osoby dokonujące na wypadek śmierci rozporządzeń dotyczących przyszłości ich dzieci uważały, że ciąży na nich obowiązek jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka, starały się zatem w sposób przez siebie rozumiany wykorzystać instrumenty, którymi posługiwała się praktyka, nie zdając sobie nawet sprawy z obchodzenia prawa. Mając rodzicielski obowiązek troski o przyszłość dziecka, któremu groziło sieroctwo, domniemywały moralne prawo mianowania opiekuna przydanego zgodnie ze swą wolą. Tym bardziej że rady rodzinne nie kwestionowały w znacznej mierze przypadków wyborów dokonanych przez testatorów. Mogło zresztą być i tak, że spadkodawca zdawał sobie sprawę, iż jego decyzja w zakresie powołania opiekuna przydanego nie ma mocy prawnej, ale traktował ją jedynie jako wskazówkę dla rady rodzinnej.